

Калініна А. В.,

аспірант сектора дослідження проблем запобігання злочинності
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук

ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЗЛОЧИННОСТІ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Анотація. Статтю присвячено структуруванню злочинності іноземців і апатридів за кримінально-правовими та кримінологічними критеріями, побудованого на основі результатів проведеного автором емпіричного дослідження.

Ключові слова: злочинність іноземців і апатридів в Україні, якісні показники злочинності, структура злочинності за кримінально-правовими критеріями, кримінологічна структура злочинності.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток зовнішньої міграції в Україні та активні зміни в її зовнішньополітичному становищі сприяють виокремленню злочинів, які учиняються імігрантами, в окрему групу для здійснення їх кримінологічного аналізу з метою розробки максимально ефективного комплексу заходів запобігання злочинності цієї категорії осіб. Необхідність кримінологічного вивчення цього явища з метою розробки ґрунтовних заходів для його запобігання підтверджується і статистичними даними судових та правоохоронних органів України. Наприклад, у 2013 р. Генеральною прокуратурою України було обліковано 1 926 кримінальних правопорушень, учинених іноземцями та особами без громадянства, із них направлено до суду з обвинувальним актом 1 881 кримінальне провадження, що становить 0,9% від загальної кількості кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом [1]. Протягом цього ж періоду, відповідно до статистичної звітності ДСА України, було засуджено 1 696 іноземців та осіб без громадянства, що становило 1,4% від загальної кількості засуджених [2]. І хоча наведені показники можуть здаватися незначними, необхідно зауважити, що дослідження злочинності громадян інших держав і апатридів з метою її запобігання є актуальним, оскільки із підвищенням інтенсивності іміграційних процесів (в тому числі й нелегальних) картина стану злочинності в Україні, безперечно, буде зазнавати змін. У такому випадку необхідно хоча б приблизно уявляти, яка роль у цих змінах буде відведена іноземним імігрантам.

На сучасному етапі розвитку української кримінології комплексного дослідження проблеми злочинності іноземців та осіб без громадянства, яке б охоплювало і легальні, і нелегальні іміграційні процеси, здійснено не було. Окремі питання цієї проблеми у своїх роботах висвітлювали О. М. Джу́жа, О. Ф. Долженкова, Д. С. Мельник, А. П. Мозоль, Й. П. Осецький, Ю. О. Стрелковська, В. В. Шаповалов та інші. Значно вищого рівня у розробці цієї проблеми досягли російські кримінологи, серед яких хотілося б зазначити Г. В. Антонова-Романовського, В. М. Балакіна, К. І. Богомолу, О. А. Василькіна, П. М. Кобеця, Г. Ф. Коїмшиді, А. А. Литвинова, Н. Д. Нечевіну, І. В. Плясову, Д. К. Чиркова та інших, проте їх дослідження зорієнтовані на специфіку зазначеної проблеми саме в РФ, а злочинність іноземців і апатридів в Україні має власні особливості.

Попередні результати дослідження автора, присвячені проблематиці злочинності іноземців та осіб без громадянства в Україні, висвітлювалися у наукових статтях та тезах наукових доповідей і повідомлень [3; 4; 5; 6]. У цих публікаціях розглядалися такі питання, як вплив імігрантів на стан злочинності в Україні на сучасному етапі розвитку держави, деякі кількісні показники цього явища (рівень і динаміка), результати пілотного узагальнення архівних кримінальних проваджень за обвинуваченням іноземців і апатридів та інші.

Метою статті є висвітлення ряду отриманих емпіричним шляхом якісних показників злочинності громадян інших держав та осіб без громадянства в Україні, зокрема її структурування за кримінально-правовими та кримінологічними критеріями.

Проведене автором статті емпіричне дослідження полягало в узагальненні матеріалів 493 архівних кримінальних проваджень за обвинуваченням громадян інших держав і апатридів (що становило 903 кримінальних правопорушення), які були розглянуті судами України Закарпатської, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Хмельницької, Чернівецької, Чернігівської областей і АРК протягом 2008–2013 рр., а саме таких її якісних характеристик, як деякі показники кримінально-правової та кримінологічної структур.

Виклад основного матеріалу. Якісні показники злочинності є вагомим складовою її кримінологічної характеристики, оскільки, як зазначає Ю. М. Антонян, такі показники – це її сутність, тобто те, з яких частин вона складається [7, с. 56].

Традиційно першим якісним показником злочинності є її структура, яка може бути побудована за різними критеріями. Показники структури злочинності – це дані, які відображають співвідношення певного виду злочину або групи осіб, які їх вчинили, із загальною кількістю зареєстрованих злочинів або злочинців [8, с. 40].

Розглянемо структурування злочинності іноземців та осіб без громадянства за кримінально-правовими критеріями:

1. За об'єктом кримінально-правової охорони від злочинного посягання.

Найбільша питома вага у такій структурі злочинності іноземців і апатридів належить злочинам проти власності – 47,3% та злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – 13,3%. Інші групи злочинів мають значно меншу частку: злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян – 8,1%; злочини у сфері господарської діяльності – 7,0%; злочини проти життя та здоров'я особи – 6,5%; злочини проти громадської безпеки – 4,2%; злочини проти громадського порядку та моральності – 4,1%; злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 3,0%; злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності держав-

них кордонів, забезпечення призову та мобілізації – 2,4%; злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості – 1,6%; злочини проти волі, честі та гідності особи – 1,0%; злочини проти правосуддя – 1,0%; злочини проти виборчих, трудових та інших прав і свобод людини і громадянина – 0,4%; злочини у сфері використання комп'ютерів – 0,1%.

2. За тяжкістю учинених кримінальних правопорушень.

Переважну кількість учинених іноземцями й апатридами злочинів склали середньої тяжкості (39,8%) та тяжкі (39,0%) кримінальні правопорушення. Частка злочинів невеликої тяжкості становила 15,6%, а особливо тяжких діянь – 5,6%. Така тенденція цілком пояснюється особливостями структури злочинності зазначених категорій осіб за об'єктом кримінально-правової охорони, яку було наведено вище і в якій переважають саме середньої тяжкості та тяжкі злочини.

3. За формою вини учиненого злочину.

У структурі злочинності іноземців та осіб без громадянства за формою вини вчиненого злочину переважають умисні кримінальні правопорушення – 97,0% від кількості досліджених діянь. Необережні злочини та злочини зі змішаною формою вини становили відповідно лише 1,1% та 1,9%. Також необхідно зазначити, що під час нашого емпіричного дослідження не виявлено кримінальних проваджень за обвинуваченням осіб без громадянства в учиненні необережних злочинів. Тобто, переважна більшість засуджених іноземців і апатридів усвідомлювала суспільно-небезпечний характер свого діяння, передбачала і бажала або свідомо припускала настання його суспільно-небезпечних наслідків.

4. За стадією учинення злочину.

Серед кримінальних правопорушень, учинених іноземцями та особами без громадянства, на стадії готування чи замаху було закінчено 7,9% досліджуваних нами діянь. Перевага закінчених злочинів у 92,1% беззаперечно свідчить про те, що, як правило, злочинці досягали своєї мети.

5. Учinenня злочину в співучасті.

У 78,4% випадків злочини іноземцями та особами без громадянства вчинялися одноосібно, що може свідчити про наявність у таких осіб пріоритетності самостійного вчинення кримінальних правопорушень. Щодо діянь, учинених у співучасті, то: 1) вчинення злочину групою осіб без попередньої змови між собою становило 0,8% від загальної кількості досліджених кримінальних правопорушень; 2) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб – 15,9%; 3) вчинення злочину організованою групою – 4,9%.

Випадків діяльності злочинних організацій за участю іноземців чи осіб без громадянства на території України під час емпіричного дослідження за запропонованою темою нами не виявлено. Такий результат не викликає здивування, оскільки протягом 2008–2013 рр., згідно зі звітністю ДСА України [2], всього було засуджено 9 громадян інших держав, які діяли у складі злочинних організацій. Тобто ймовірність потраплення кримінальних проваджень за обвинуваченням таких осіб-учасників злочинних організацій незначна. Також вважаємо за необхідне підкреслити, що за означений період у звітності ДСА України не зафіксовано жодного апатриду, який був би засуджений за участь у злочинній організації.

Злочини громадянами інших держав та особами без громадянства учиняються у співучасті як з громадянами України (53,9%), так і з громадянами інших держав. При чому у 28,3% випадків співучасник мав громадянство винного, а у 4,0% – громадянство іншої держави. Не встановлено громадянство співучасника у 13,8%.

Стосунки між співучасниками кримінального правопорушення мали різний характер. Здебільшого (у 72,1% випадків)

вони були знайомі до вчинення злочину. Подружні та родинні відносини пов'язували злочинців у 5,8% досліджених взаємин. Частина співучасників (4,6% випадків) були мало знайомі один з одним або познайомилися безпосередньо перед чи для учинення кримінально каранних діянь, а найрідше злочини вчинялися за участю сусідів (2,3% виявлених взаємовідносин).

При учиненні злочину у співучасті іноземці та особи без громадянства переважно ставали виконавцями об'єктивної сторони діяння (94,4% від кількості виявлених іноземців і апатридів, які вчинили злочин у співучасті – 124 осіб). Значно рідше їм належить роль організатора (1,6%), підбурювача (0,8%) чи пособника (3,2%).

У співучасті громадянами інших держав та особами без громадянства найчастіше вчинялися крадіжки, грабежі, розбій, торгівля людьми, та насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом.

Наступні риси якісної характеристики злочинності іноземців та осіб без громадянства належать до ознак її кримінологічної структури.

1. Топографія злочинності (особливості злочинних проявів залежно від об'єктів, на яких вчиняються злочини [9, с. 219]).

Майже кожний третій злочин було учинено іноземцем або апатридом на вулиці: пішохідній або проїжджій частині населеного пункту, у місцях, що призначені для навчальних, культурних і спортивних заходів, полі, лісонасаджених, на березі річки, будівельних майданчиках, кладовищах, ринках тощо (37,2%). Другим за поширеністю місцем події злочину є житло потерпілого (17,9%). Інші місця розподілилися таким чином: магазин або супермаркет – 8,8%; місця громадського відпочинку – 5,2%; власне житло винного – 4,7%; зала очікування вокзалу чи аеропорту, пункт пропуску на митниці, термінал, а також під'їзд житлового будинку, підвал, сарай, склад тощо – 4,7%; громадський транспорт – 4,7%; приміщення органів державної влади чи інших установ 1,2%; кімната у гуртожитку, камера у виправному закладі або номер у готелі – 0,9%; інші місця – 11,8%. Під час досудового слідства не вдалося встановити місце злочину у 2,9% випадків.

Необхідність дослідження топографії злочинності обумовлюється взаємозв'язком вчинення окремих злочинів з характеристиками (географічними та просторово-геометричними) певних точок простору, у межах яких вони вчиняються [10, с. 262]. Ця теза була підтверджена і результатами нашого емпіричного дослідження. Так, типовими місцями для здійснення, наприклад, крадіжок, грабежів та розбоїв ставали вулиці населеного пункту, ринки, вокзали (тобто місця, у яких легко загубитися чи сховатися у масі інших людей чи серед будівель після вчинення злочину), житло потерпілого (з проникненням у квартиру, будинок, на приватну територію тощо), магазин чи супермаркет (до речі, учинення інших видів злочинів, крім злочинів проти власності, у цих місцях нами не було виявлено), громадський транспорт («кишенькові» крадіжки) та інші. Злочини, пов'язані із наркотиками, також у більшій своїй частці учинялися або на вулиці (переважно збут і придбання наркотичних речовин), у власному помешканні (виготовлення, зберігання та вживання), на транспорті чи у нежилому приміщенні (придбання, вживання, перевезення, контрабанда таких речовин) тощо. Убивства, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, згвалтування відбувалися у лісонасаджених, на вулицях міста, у власних помешканнях винного (в такому разі потерпілого з винною особою пов'язували сімейні, дружні чи приятельські відносини), у житлових помешканнях інших осіб (наприклад, коли винний і потерпілий гостювали у третьої особи) та інших. Хуліганства іноземцями та особами без громадянства здебіль-

шого учинялися у місцях громадського відпочинку (парках, кафе, нічних клубах тощо). Місцями події автотранспортних злочинів ставали автомобільні шляхи та проїжджа частина населених пунктів. Таким чином, кожному виду злочинів відповідало певне, характерне для нього місце учинення, знання про яке є необхідним при розробці ефективного комплексу заходів запобігання злочинності не тільки іноземців і апатридів, але й загальної злочинності в Україні.

Незважаючи на те, що такий якісний показник злочинності громадян інших держав та осіб без громадянства, як географія, був отриманий нами не емпіричним шляхом, а згідно зі звітністю ДСА України, все ж вважаємо за доцільне зупинити увагу на деяких його особливостях. Іноземці й апатриди вчиняють злочини на всій території України, але їх концентрація відрізняється в залежності від регіону. Так, найбільша кількість засуджених цих категорій осіб була зареєстрована в Одеській, Донецькій, Харківській та Луганській областях, м. Києві й АРК. Найменші показники властиві Івано-Франківській і Тернопільській областям.

Загалом структура злочинності громадян інших держав і апатридів за об'єктом кримінально-правової охорони від злочинного посягання є схожою у різних регіонах України, але у певних областях їй притаманні власні риси. Наприклад, найбільшу частку в структурі злочинності Закарпатської області займають діяння, передбачені ст. 358 КК України (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів). Ці ж діяння, але в доповненні з контрабандою (ст. 201 КК України) та незаконним переправленням осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України) помітно урізноманітнюють структури злочинності іноземців та осіб без громадянства у таких прикордонних областях, як Харківська, Чернігівська та Чернівецька. В областях, територією яких проходять міжнародні автомобільні магістралі, серед інших видів злочинів вирізняються порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами (як правило, водіями міжнародних транспортних компаній), які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України).

Географічні відмінності стану злочинності обумовлюється комплексом факторів та пов'язаних з їх впливом процесів, зокрема природно-географічними особливостями, щільністю та соціально-демографічною структурою населення, соціокультурними особливостями населення, соціально-економічними особливостями, політико-географічними особливостями, станом протидії злочинності на тій чи іншій території тощо [11, с. 117]. Очевидним є тісний зв'язок злочинності зазначених категорій осіб із міграційними процесами: як міжнародними, так і внутрішніми. Саме внутрішні міграційні переміщення іноземців і апатридів сприяють «розповзання» цього антисуспільного явища у межах нашої держави після перетину іммігрантами державних кордонів.

2. Сезонні зміни.

Злочинність громадян інших держав і апатридів має і сезонні особливості: влітку ними вчиняється найбільше злочинів – 26,3%. Показники осіннього, зимового та весіннього періодів є майже однаковими – 21,1%, 21,2% та 21,3% відповідно. В 1,7% випадків пора року учинення злочину не була встановлена слідством, а 9,3% зайняли триваючі злочини та продовжувані злочини (більше декількох місяців). За результатами дослідження, найсприятливішим місяцем року для злочинної активності зазначених категорій осіб виявився серпень (10,9% від кількості досліджених кримінальних правопорушень), а найнесприятливішим – грудень (5,7%). Така тенденція цілком пояснюється тим, що влітку створюється такий симбіоз природних умов та

людського чиннику потерпілих, який значно полегшує вчинення злочинів: довший, ніж взимку, світловий день, тепла погода, масові розваги громадян у місцях громадського відпочинку (в тому числі із вживанням алкогольних напоїв), пора відпусток потерпілих, виїзд їх на дачі, курорти тощо.

3. Розподіл учинення злочинів за днями тижня.

І громадяни інших держав, і особи без громадянства більшу частину злочинів учиняють в робочі дні (54,5%). При чому серед цих днів тижня, найбільше їх учиняється в четвер (12,8%) та п'ятницю (11,6%). На вихідні (суботу та неділю) припадає 23,7%. Святкові дні – 1,3%. Але при аналізі цього аспекту злочинності зазначеної категорії осіб необхідно зважати на те, що за результатами нашого емпіричного дослідження у 21,8% випадків день вчинення злочину досудовим слідством не було встановлено.

4. Розподіл учинення злочину за годинами доби.

Для учинення злочину іноземці та особи без громадянства здебільшого обирають робочі години доби: найбільше злочинів учиняється між 08.00 та 18.00 годинами – 34,4%. У цей час здійснюються, як правило, квартирні крадіжки, кишенькові крадіжки, шахрайство, злочини у сфері господарської діяльності, злочини проти безпеки виробництва, злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) та злочини проти правосуддя.

На неробочі години (з 18.00 до 24.00) припадає 22,7% від усіх злочинів, учинених іноземцями й апатридами. Для цього періоду доби характерне учинення грабежів, розбоїв, убивств, нанесення тілесних пошкоджень, злочинів проти громадського порядку та моральності (а саме хуліганства) та ін.

У нічний час (00.00–04.00) здійснюється близько 12,3% кримінальних правопорушень, а найменша кількість учинених злочинів є властивою передранковим годинам (з 04.00 до 08.00) – 6,5%. У цей час, як правило, учинялися злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, незаконне переправлення осіб через державний кордон України, частина злочинів проти власності та злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту (здебільшого водіями міжнародних транспортних компаній).

Висновки. Отже, отримане емпіричним шляхом структурування злочинності іноземців та осіб без громадянства дає можливість визначити її специфічні риси, урахування яких є необхідним при розробці ґрунтовного комплексу запобіжних заходів протидії цьому негативному соціальному явищу в суспільному житті України. З цієї метою також не менш важливими елементами дослідження злочинності громадян інших держав та осіб без громадянства є кримінологічні риси особи злочинця, її детермінаційний комплекс та віктимологічний аспект. Цим проблемам і будуть присвячені подальші публікації автора.

Література:

- Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820.
- Звітність Державної судової адміністрації України. Форма 7 «Звіт про склад засуджених» за 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka.
- Калініна А.В. Рівень і динаміка як елементи кримінологічної характеристики злочинності іноземців та осіб без громадянства // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2013. – Вип. 26. – С. 263–274.
- Калініна А.В. Вплив імміграційних процесів на стан злочинності в Україні на початку ХХІ ст. // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2014. – Вип. 27. – С. 229–238.

5. Калініна А.В. Злочинність іноземців та осіб без громадянства як вагома складова злочинності в Україні / Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 травня 2013 р.) Т. 2. В.М. Дрьомін; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 411–413.
6. Калініна А.В. Деякі аспекти злочинності іноземців / Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. наук.-практ. конф., 10–11 жовт. 2013 р. / В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 813–815.
7. Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции / Ю.М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – 448 с.
8. Джужа О.М. Основні показники злочинності: міжнародний і вітчизняний досвід / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Кулик // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1 (137). – С. 37–42.
9. Кальман А.Г. Понятийный аппарат современной криминологии : термин. слов. / [А.Г. Кальман, И.А. Христинич] ; под ред. В.В. Голины. – Х. : Гимназия, 2005. – 272 с.
10. Ігнатів О. Топографія злочинності / О. Ігнатів // Криминологічний довідник / за ред. О.М. Бандурки, О.М. Джужі і О.М. Литвинова. – Х. : Діса плюс, 2013. – С. 262–263.
11. Ігнатів О. Географія злочинності / О. Ігнатів // Криминологічний довідник / за ред. О. М. Бандурки, О.М. Джужі і О.М. Литвинова. – Х. : Діса плюс, 2013. – С. 116–118.

Калинина А. В. Качественные показатели преступности иностранцев и лиц без гражданства в Украине (по материалам эмпирического исследования)

Аннотация. Статья посвящена структурированию преступности иностранцев и апатридов по уголовно-правовым и криминологическим критериям, построенному на основе эмпирического исследования, проведенного автором.

Ключевые слова: преступность иностранцев и апатридов в Украине, качественные показатели преступности, структура преступности по уголовно-правовым критериям, криминологическая структура преступности.

Kalinina A. Qualitative Indexes of the Foreigner and Noncitizen Crime in Ukraine (using the materials of empirical study)

Summary. The article is devoted to the foreigner and noncitizen crime's structuring depending on criminal law and criminological criteria, based on the materials of an empirical study that was conducted by the author.

Key words: foreigner and noncitizen crime in Ukraine, qualitative indexes of crime, criminal legal crime structure, criminological crime structure.